

Miklós Maros, Streichquartett Nr. 3 (2010-2011)

Av Jan Olof Rudén, version 22 september 2013

Knappt hade Miklós Maros fått sin andra stråkkvartett uruppförd av Weberkvartetten i Härnösand i november 2009 förrän han fick en beställning av Sveriges Radio på just en stråkkvartett. Det blev Streichquartett Nr. 3 (Maros använder gärna tyska språket för sina titlar). Den började komponeras i Ungern i oktober 2010 och avslutades i Stockholm i februari 2011. Speltiden är ungefär densamma för bägge stråkkvartetterna, ca 25 minuter. Nr 3 uruppfördes av Dahlkvistkvartetten först den 6 juni (sic) 2013 i Mellby ateljé med direktsändning i Sveriges Radio P2.

Den omedelbara reaktionen hos åhörare på platsen och på facebook var mycket positiv. Nedan vill jag peka på några faktorer som bidragit till detta positiva omdöme.

Vid mina samtal med tonsättaren under många år har han ofta framhållit att han har stor respekt för formerna sonat, symfoni och stråkkvartett, som har en hävdvunnen dignitet i musikhistorien. Det går inte att slarva ifrån sig något som inte är genomkomponerat, om inte nödvändigtvis med användning av sonatformen. Men det är ändå fråga om ett sustansieellt verk i flera satser som skall kunna framföras vid en offentlig "traditionell" konsert eller en konsert med nutida musik.

En uppmärksam åhörare vid uruppförandet kunde urskilja att det var fråga om tre satser, av vilka sats II och III gick attacca, på ett sätt som är vanligt för Maros, utan att man i föreliggande fall kunde avgöra var gränsen mellan de sista satserna fanns. Med partituret i handen och med hjälp av inspelningen på P2 Live kunde konstateras att varje sats var ungefär 8 minuter lång. Detta uppfyller ett av Maros krav på balans.

Lyssnaren kunde också höra avsnitt upprepas i verket. Den mycket karakteristiska inledningen av sats I i breda ackord i *forte* upprepades inom kort men återkom dessutom senare och även i slutet av sats III som en påtaglig återknytning till verkets början. Det var också lätt att urskilja att sats II började melodiskt lyriskt så som man kan förvänta sig av en andra sats. Det var också påtagligt hur den snabba sats III "rann ut i sanden", vilket också är typiskt för Maros. Som helhet beskrev verket en dynamisk utveckling från starkt till *a niente*, även om det fanns starka accenter inuti satserna. Inuti satserna kunde man höra avsnittens växlingar mellan stark och svagt, högt och lågt. Treklångsbrytningar kunde uppfattas som grundläggande melodiskt element.

Med partituret i handen kan man lätt konstatera att verket ställer höga krav på notläsningsförmåga och teknisk behärskning av dubbelgrepp, som är ett karakteristiskt drag för att åstadkomma en fyllig klang och för att göra tonsystemet rättvisa.

Sedan 1980-talet har Maros använt en personlig tillämpning av pentatonik i sina verk. Ur pentatoniska skalor på ciss ("svarta tangenter" på pianot) och e kan utvinnas treklångerna diss-moll och A-dur och ur pentatoniska skalorna på d och ess kan utvinnas treklångerna G-dur och f-moll. Dessa fyra treklanger bildar den harmoniska och melodiska grunden. Ofta uppträder de parvis men ibland blandas alla fyra ackorden. Då utgör de en kromatisk 12-tonskala.

Ackorden kan transponeras (eller utgå från andra pentatoniska skalor). Därför inleds stråckkvartetten med utnyttjande av ackordparen B-dur + giss-moll resp. fiss-moll + C-dur, och först efter det inledande avsnittet kommer grundackorden.

Kompositören måste alltså förhålla sig till treklangerna, vilket ofta leder till en melodik som består av rytmiserade ackordbrytningar, vilka som regel spänner över flera oktaver. De kan vara stigande eller fallande. Melodibildningen blir därför ofta vertikal. Ett annat sätt att organisera melodiken är att använda (delar av) den pentatoniska skalan eller (delar av) 12-tonsskalan. Båda sätten kommer till användning i detta verk. Om snabbare harmoniska växlingar eftersträvas kanske en ackordton i treklangen måste undertryckas.

Besättningsformen då: de fyra stråkinstrumenten kan tilldelas olika vikt i en komposition. Så är inte fallet i detta verk och det beror mest på att alla är likvärdiga för att kunna genomföra ackordbrytningarna. Med utgångspunkt från grundackorden har tonsättaren valt att ofta tilldela varje instrument var sin treklang, vilken dock kan bytas dem emellan. En koppling mellan ett grundackordpar och ett instrumentpar (t.ex. de två innerstämmorna eller de två ytterstämmorna) är ofta förekommande. Ett annat sätt är att fördela tonerna i två parvisa grundackord på alla fyra instrumenten samtidigt. Med detta i minnet vill jag kommentera de tre satserna.

Sats I **Maestoso**, *forte*, består av långt och intensivt uthållna ackord i C-dur & fiss-moll, där tonerna i ackordparet fördelas på de fyra instrumenten. De spelar dubbelgrepp och byter toner med varandra under 13 takter. Det ger en mycket kraftfull verkan som lätt igenkänns vid upprepning i kompositionen. Avsnittet utgör en tonal plåtå. Avsnittet avslöses av ackordparet giss-moll & B-dur, *piano*, i mer

Notex 1

sammansammanträngt "mallanläge", stämmorna byter åter toner med varandra. De är en markant annorlunda plåtå och en mjukare klangbild.

Även detta avsnitt är långt och utdraget med ett långsammare slut, *pianissimo*. Nu sker repris av *forte*-avsnittet avslutat av det tidigare *pianissimo*-avsnittet.

Följande avsnitt, **Allegretto**, (Notex 1) spelas återigen *forte* och nu med grundackorden distribuerade på var sin stämma: vl c A-dur, vla diss-moll, vl II G-dur och vl I f-moll. Den stigande treklängsmelodiken som spänner över två oktaver ligger i de kopplade vla + vl c-stämmorna medan vl I + II spelar snärtande accenter. De ombildas till aktivt deltagande i den stigande melodiken som förtätas för att därefter hamna i utdragna ackord. I vl c införs det nya ackordet H-dur. Avsnittet upprepas i förkortad form för att övergå till tätare klang genom tonupprepningar i alla stämmor med tätare treklängsbyten mellan stämmorna och en melodisk höjdpunkt i sammanträngt läge.

Den uppåtriktade melodiken ersätts med en nedåtgående omväxlande med rytmiskt figurerade dubbelgreppsackord påminnande om satsens början (Notex 2). Avsnittet avslutas efter förtätning med en reminiscens av B-dur & giss-moll-ackorden från början, här i *pianissimo*.

Notex 2

63

G-dur viss-moll

64

f-moll G-dur →

65

A-dur →

112-114

Följande avsnitt består av rytmiserade ("Scotch snap"), stegvis förda ackord med tätare ackordväxlingar (C-dur & f-moll, giss-moll & B-dur) och stark dissonansverkan i sammanträngt läge trots att mellanstämmorna spelar dubbelgrepp i terser. Nyansen är *piano*. Accenter markeras av högt läge. (Notex 3)

Notex 3

77

a tempo

p

p

p

p

Efter ett avsnitt med fallande parallellförda ackordbrytningar i 16-delar, som förekommit tidigare, utvecklas de stegförda rytmiserade ackorden, nu i *forte* och med utbyggda accenter till ett högt sammanträngt läge.

Scotch snap" utvecklas vidare genom parallellförda ondulerande rörelser och uppsamlade ackord till en återtagning av det stigande motivet Notex 1. Det följs av en reminiscens av de inledande lig-gande ackorden.

Det fallande treklängsmotivet Notex 2 upprepas och satsen dör ut med undulerande ackord i *pianissimo*.

Huvudintrycket av satsen är kraftfullt och fylligt där *maestoso*-avsnittet och *allegretto*-avsnittet etablerar en stark närvaro hos lyssnaren genom de många upprepningarna. De båda avsnitten kontrasterar mot varandra genom intensiv ackordiskhet respektive orolig rörelse. Dynamiskt går satsen från *forte* till *a niente*.

Sats II Largo. (Notex 4)

Notex 4

En över-sinnlig, fallande treklängs klangsmelodi i VI I och VI II i A-dur & diss-moll kontrasteras av pizzica-

to-accenter i VIa och VIc i f-moll & G-dur (jämför början av Allegretto i sats I, Notex 1). VI I och II instämmer *pizzicato*.. Omedelbar repetition med variation. Påföljande melodiinsats sker en halvton

Notex 5

högre i VI I och II. De parvis förda VIa och VIc blir alltmer melodiskt delta-gande

för att snart imitera överstämmorna. Det leder fram till ett avsnitt som utgör en vilsam paus i parvis förda durtreklinger i en stigande melodi som utmynnar i en kort reminiscens av treklangsmelodin i Notex 4. De parallellförda understämmorna byter den vertikala treklangsmelodiken mot en mer horisontell linjeföring, där i vla alla C-durskalans toner används och i vlc pentatonskalor på fissa och a (Notex 5).

Därefter kommer en inbromsning med långa liggande ackord först i lågt sedan i högt läge. De består av "enkla" dur- och mollklanger. Påföljande händelse är att pizzicato-ackorden från Notex 4 i parvis koppling utvecklas melodiskt (Notex 6) för att leda fram till den översinnliga melodin i Notex 4 som upprepas efter kortare långsamma mellanspel. Avsnittet avslutas med långa, liggande ackord i durterser med dubbelgrepp, *pianissimo*, som ges en accent när de omväxlande sätts an. Den lyriska

Notex 6

stämningen bryts i nästa avsnitt, **Presto**, där samma ackorden ges klangverkan genom ett "tremolo" i 16-delar med accenter i *forte*. Pizzicato-figuren från tidigare kontrasterar (Notex 7).

Notex 7

Efter ett längre avsnitt utbyggs pizzicato-figuren genom stigande pentatoniska skalor på g (Notex 8).

Notex 8

The musical score for Notex 8 consists of four staves. The first two staves (treble clef) feature a rapid, repetitive pizzicato pattern (pizz) with a forte (f) dynamic. The last two staves (bass clef) feature a quasi arpeggiated (quasi arp) pattern with a forte (f) dynamic. The tempo is marked (Presto). The score includes a 5g fingering indication for the right hand in the final measure.

”Tremolo”-avsnittet avslutas genom de ondulerande ackorden i slutet av sats I. Därmed markeras övergången (*attacca*) till sats III.

Sats II har dominerats av en lyrisk stämning med ackordbrytningar utformade som tvåstämmiga melodier, där vl I och II resp. vla och vlc parvis kontrapunkterar. Här förekommer inga dubbelgrepp. Ett kontrasterande pizzicato-motiv, känt sedan tidigare, ger en lågmäld accent. Ett klangdominerat ”tremolo”-avsnitt i piano ”à la Vivaldi” är huvudsakligen baserat på durackord. Även här bryter pizzicato-figuren in, nu med kraft. I slutet återknytes till slutet av sats I.

Sats III, **Presto**, *pianissimo*, inleds omärkligt med kromatisk ”älvalek” i parvis kopplade stämmor. Rörelsen blir snart uppåtriktad. Notex 9. Här har treklansbrytningarna förbytts i utnyttjande av den kromatiska skalan som melodiskt element med dubbelgrepp i kvinter.

Notex 9

The musical score for Notex 9 consists of four staves. The tempo is marked Presto with a metronome marking of 120. The score begins with a measure marked '1'. The dynamics are marked *pianissimo* (pp). The score features a sul ponticello (sul pont) effect and triplets (3) in the right hand. The notation includes various chordal structures and melodic lines across the four staves.

Avsnittet övergår snart till en kanon där treklångsbrytningar växer upp från djupet mot höjden (Notex 10). Varje 16-delsgrupp omfattar en septima. Grupperna står till en början melodiskt i kvintförhåll

Notex 10

The image shows a musical score for 'Notex 10' consisting of four staves. The music is written in a complex, rhythmic style with many sixteenth and thirty-second notes. There are several melodic lines that appear to be in canon. The score includes dynamic markings such as 'ord' and 'p'. Chord symbols G, D, E, A, C, G, D are placed above and below the staves. The number '10' is written at the beginning of the first staff.

lande till varandra och ("lösa strängar").

Motivet bryter mot älvaleken genom att inte spelas *sul ponticello*. Tonmaterialet är huvudsakligen durtonarter. Upplevelse är som ett snabbt svischande.

Som bakgrund införs ytterligare ett motiv nämligen kromatiska 6-tonsgupper i högt läge, som med varierande utseende bollas mellan stämmorna (Notex 11).

Kromatiska dubbelgrepp i 16-delar ger kort accent tills kanon från Notex 10 återkommer för att i sin tur avbrytas av "älvaleken" från satsens början som övergår i 6-tonsgруппerna från Notex 11. Den stigande 16-delsfiguren i Notex 11, omvandlas, nu i slow-motion, med åttondelar som räkneenhet och i tempot **Moderato**. Den bromsar upp rörelsen och introducerar en återtagning av de breda

Notex 11

The image shows a musical score for 'Notex 11' consisting of four staves. The music is written in a complex, rhythmic style with many sixteenth and thirty-second notes. There are several melodic lines that appear to be in canon. The score includes dynamic markings such as 'p' and 'ord'. 'sul pont' markings are present above and below the staves. The number '14' is written at the beginning of the first staff.

ackorden som inleder stråkkvartetten i tempo **Maestoso**.

Efter detta intensiva **Maestoso** sker en återtagning av 6-tonsgруппerna i Notex 11, **Presto**. De övergår till "älvaleken" från satsens början i Notex 9, men nu påstridigt i *forte*. Pizzicato-figuren som funnits med i hela verket som kontrast utvecklas, **Poco meno**, i *forte* och interfolieras av pentatoniska skalan från Notex 8 under ett långt avsnitt i pizzicato för att hamna i 6-tonsmotivet, **Presto, piano**, snabbt följt av de uppåtstigande treklangsackorden i 16-delar som Notex 11. Ett längre avsnitt med "Vivaldi"-ackord i 16-delar som i Notex 7 växlande mellan spritt läge i *forte* och sammanträngt läge i *piano* bromsas upp i allt längre notvärden som övergår till **Maestoso**-avsnittet från kvartettens början. En variation utgörs av flageoletter. Det avslutas av ett **Lento** med liggande ackord i *pianissimo*.

Det avslutande **Presto, piano** innehåller fragment av känt innehåll: kromatiska 16-delar, 6-tonsgруппer, pizzicato-figuren (i *forte*). Satsen dör ut i 6-tonsgруппer.

Sats III domineras som helhet av flyktiga, förbiilande tonsvärmar som bakgrund till det pizzicatomotiv som fanns redan i sats I men som utvecklas under denna sats gång. Andra element från sats I är de figurerade "tremolo"-ackorden och det avsnitt man omedelbart associerar med kvartettens början, nämligen de intensiva **Maestoso**-ackorden. Därför innehåller satsen inte bara återkommande motiv i nya sammansättningar utan också en återknytning till kvartettens början.

Som helhet är kvartetten "lyssnarvänlig" därigenom att tydliga avsnitt återkommer, ibland som melodiska figurer – om än med nytt tonförråd – ibland som rytmisk eller klanglig realisering av ett antal grundackord. Avsnitt läggs till avsnitt med ett innehåll som man efterhand lär sig att känna igen. Tydliga markörer är också högt och lågt tonläge och stark och svag dynamik. Trots inbördes dissonanta treklanger i grundackorden är klangen överlag mjuk.

Klangkroppen har utnyttjats på traditionellt sätt något som låter instrumenten komma till sin rätt. Det är ett ambitiöst genomkomponerat verk som man hoppas skall utmana flera stråkkvartetter.

Källor:

Maros, Miklós, Streichquartett Nr. 3 (2010-2011). Partitur och stämmor hos Svensk Musik. Speltid 25 minuter.

Beställd av Sveriges Radio. Tillägnad Ingvar Lidholm.

Uruppförande av Dahlkvistkvartetten i Melby atelier/Sveriges Radio P2 den 6 juni 2013.